

ІСТОРИОГРАФІЧНІ ОБРАЗИ ЗАСНОВНИКА ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Рец. на кн.: Вовк О. І. Постать Василя Каразіна в історіографії / О. І. Вовк ; наук. ред. С. М. Куделко. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. – 328 с.

В історії Російської імперії першої половини XIX ст. помітне місце займає діяльність ученого і винахідника, автора сміливих проєктів Василя Назаровича Каразіна (1773–1842). Понад півтори сотні років його ім'я перебуває у фокусі уваги представників різних шкіл і напрямів в історичній та суміжних з нею науках. Особистість В. Н. Каразіна відрізняється від багатьох інших контрастами поведінки, широким діапазоном здібностей і талантів. Як за життя Василя Назаровича, коли в нього було багато друзів і ворогів, так і тепер, по закінченні більш ніж 170 років після його кончини, дослідники сперечаються і не погоджуються один з одним з приводу його переваг і недоліків, досягнень і прорахунків.

Мені здається, що за своїми характеристиками В. Н. Каразін може бути віднесений до особистостей ренесансного типу. Однією з прикметних рис таких особистостей є невгамовна жага діяльності. Феномен В. Н. Каразіна виявляється в тому, що він, як кажуть, з'явився «в потрібний час, у потрібному місці». Він опинився у Петербурзі в останні роки правління Павла I, а одразу після палацового перевороту подав Олександрю I свою славнозвісну записку, в якій розвинув ідею про необхідність реорганізації тогочасної освітньої системи. Він палко відстоював проєкт створення університету в Харкові. Саме в той період ідеї Г. С. Сковороди про відкриття вищої школи на теренах Слобідської України знайшли свої перші втілення у культурних осередках, що виникли навколо Харківського колегіуму: в так званій «Попівській академії» О. О. Паліцина та інших гуртках. Ідея Василя Назаровича про заснування в Україні вищого навчального закладу нового типу потрапила у ґрунт, вже підготовлений попередниками.

Найбільш прогресивні представники суспільства відчували потребу в проривах у галузі науки й освіти, а застарілий соціально-економічний базис господарства імперії надсилав усе більш наполегливі сигнали про необхідність реформ. В. Н. Каразін виявився камертоном цих настроїв. Він не лише чутливо вловив поставлені життям завдання, але і натхненно взявся за їх реалізацію. За його діяльністю одні сучасники спостерігали зі схваленням, інші – з явним невдоволенням і навіть ворожістю. Такий стан речей закріпився і в історіографії, яка настільки багата, що дозволяє, як ми бачимо, проводити дослідження монографічного характеру.

Таким чином, заявлена автором тема цілком обґрунтована й актуальна. О. І. Вовк надзвичайно ретельно і старанно дослідила стан наукової розробки проблеми та дійшла висновку, що у сучасній історіографії відсутня узагальнююча розвідка з даної тематики.

Територіальні межі дослідження поширюються на наукові центри Старого і Нового Світу, де виходили присвячені В. Н. Каразину роботи. Хронологічні межі охоплюють роки життя В. Н. Каразіна (1773–1842) та період від моменту кончини просвітителя до наших днів. В кінцевому рахунку автор проаналізувала кілька сотень публікацій, які так чи інакше були присвячені засновнику Харківського університету.

Предметом дослідження виступають процеси формування, побутування і трансформації історіографічних образів В. Н. Каразіна у професійній та масовій історичній свідомості. Об'єкт дослідження – масив публікацій, у якому знайшли відображення присвячені йому комеморативні практики. Джерельна база дослідження широка і різноманітна, вона безсумнівно дозволяє зробити необхідні узагальнення і висновки. Серед певних новацій, до яких вдається автор, потрібно відзначити використання художньої літератури, яка має спільне з історичною наукою комунікативне поле.

Методи і технології дослідження, які застосувала автор для вирішення поставлених перед нею завдань, в основному розроблені у руслі наукознавства та інтелектуальної історії. Автор докладно розкриває свою наукову лабораторію. Особливо розгорнуто вона зупиняється на міждисциплінарній дефініції «образ». Ключове для даного дослідження поняття роз'яснюється з максимальною глибиною і скрупульозністю. Услід за іншими авторами, Ольга Ігорівна використовує поняття «маркер». Під «маркерами» вона розуміє зафіксовані ознаки, які, залишаючись незмінними, фіксують тематичні зміщення у кожному з конкретних історичних періодів. Не зупиняючись на даному питанні спеціально, зазначу, що обрані автором методи і прийоми наукового пізнання зумовили серйозність та обґрунтованість отриманих результатів.

Автор монографії ставить і вирішує фундаментальні мету і завдання. Основною метою роботи є реконструкція процесу вивчення життєпису В. Н. Каразіна у всій його повноті й дослідження історіографічних образів цього історичного діяча у конкретних культурно-історичних умовах. О. І. Вовк, представниця харківського історіографічного осередку, чітко формулює свої завдання та вміло і послідовно їх вирішує. До числа позитивних моментів віднесу і певний прогностичний характер отриманих висновків. Ольга Ігорівна ясно окреслює ті проблеми, які вимагають подальшої розробки, уточнення, а, у деяких випадках, і концептуального переосмислення.

Не характеризуючи зміст розділів, відзначу, що книга написана гарною літературною мовою, всі положення, що містяться в ній, підкріплюються

необхідним науково-довідковим апаратом. Окреме слово варто сказати про додатки до монографії. Ці додатки – найкраще наочне свідчення проробленого наукового пошуку, його квінтесенція.

Разом з тим, можна зробити деякі зауваження автору. Насамперед, О. І. Вовк лише тезово повідомляє про свою позицію по відношенню до героя її монографічного дослідження. При читанні книги виникає питання: який з двох основних напрямків, що склалися в літературі – апологетичний або критичний, ближче до реального прототипу? На нашу думку, було б доцільно хоча б приблизно показати співвідношення представників апологетичного і критичного напрямів у літературі. Хотілось би дізнатися, чи були випадки, коли дослідник переходив від апологетичної позиції до критичної і навпаки, якщо так – то під впливом яких чинників.

Таким чином, монографія О. І. Вовк «Постать Василя Каразіна в історіографії» (науковий редактор – проф. С. М. Куделко) є самостійним та оригінальним науковим дослідженням, яке підводить підсумок багатьом дискусіям, що точилися в літературі протягом більш ніж ста сімдесяти років. Вважаю, що ця монографія буде корисною як для представників академічної спільноти, так і для більш широких кіл зацікавлених читачів.

Р. І. Філіппенко